

Kristina Štrkalj Despot
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb
kstrkalj@ihj.hr

ASINDETSKE SLOŽENE STRUKTURE U TUNDALOVU VIĐENJU

U uvodnome dijelu priloga govori se o porijeklu srednjovjekovnoga viđenja viteza Tundala te o poznatim hrvatskim verzijama i varijantama te apokalipse. Iznose se najvažnije grafijske, pravopisne i jezične značajke *Tundalova viđenja* iz *Lulićeva zbornika*. Zatim se pristupa analizi asindetskih složenih struktura u navedenome tekstu.

1. Uvod: književnopovijesne značajke, sadržaj, verzije, glavne grafijske i jezične značajke

1.1. U našoj srednjovjekovnoj proznoj baštini osobito mjesto pripada apokaliptična, viđenjima ili vizijama. Eshatološke vizije izravno tematiziraju “onostrano” opisom muka u paklu i čistilištu te radosti u raju, a prezentirane su kao putovanje kroz te predjele. Upravo zbog takva sadržaja apokalipse ili viđenja najmaštovitiji su i najpoetičniji srednjovjekovni književni oblik, koji bujno cvjeta u srednjem vijeku.¹ Priče o putovanjima u onostrano nastavljaju se na tri tradicije²: antičku (paklenska putovanja asirsko-babilonskih heroja, npr. Enkidua u Epu o Gilgamešu, zatim Enejin silazak u Had iz Vergilijeve Eneide itd.), judeo-kršćansku te “barbarske” priče, osobito keltske i irske o putovanjima na drugi svijet. Europske srednjovjekovne vizije nasljeđuju tu tradiciju, a judeo-kršćanska i barbarska apokaliptika često su im izravni izvori. Viđenje kao sre-

¹ V. Fališevac 1980:38–39.

² Le Goff 1993:117.

dnjovjekovni književni žanr³ sadržajno karakterizira postojanje jednoga junaka, kojega neki svetac ili anđeo vodi kroz onaj svijet, posjećuje jedno za drugim mjesta pakla, gdje je užasnut hladnoćom, vrućinom, smradom, nemanima i zvijerima, vatrenim rijekama, gdje stravični demoni muče duše grešnika; zatim prolazi kroz raj, gdje se divi mirisima, bojama, cvjetnim poljima, zlatu i dragom kamenju, blještavoj svjetlosti i milozvučnoj andeoskoj pjesmi.

1.2. Jedno od najpopularnijih srednjovjekovnih viđenja i pripovjednih djela uopće jest apokalipsa o Tundalovoj smrti i njegovu obilasku pakla, raja i čistilišta. Nastala je u Irskoj u 12. stoljeću, kada je prevedena i na latinski⁴, a iz latinskoga je jezika ta vizija prešla u mnoge jezike srednjovjekovne Europe, pa tako i u hrvatski preko jedne talijanske prerade⁵.

1.3. U toj apokalipsi opširno se i detaljno pripovijeda o tome kako je umro vitez iz “Bitinije” (u lat. originalu Hibernije – današnje Irske) po imenu Tundal, koji je živio razvratno i nebogobožno, njegova se duša odvojila od tijela i u pratnji anđela obišla pakao, čistilište i raj te se vratila u tijelo kako bi Tundal mogao svjedočiti o onome što je vidio da bi se grešnici *hotili od grihov čuvati*. Tundalova vizija bila je jedan od najvažnijih tekstova kojima se među narodom širila predodžba o izgledu i stanovnicima drugoga svijeta, a nesumnjivo nam pomaže da razumijemo duh, svijest i nazore srednjovjekovnoga čovjeka. Daka-ko, kao ni mnoga druga srednjovjekovna pripovjedna djela, ni ovo nije lišeno poučno-moralizatorskoga učinka, implicitnoga – samim sadržajem, a ni eksplisitnoga, koji se otkriva u zaključku na samom kraju djela: *Ni kasno nigdare dobro činiti*. Takva polifunkcionalnost, to jest istovremeno zadovoljavanje književne i različitih izvanknjiževnih funkcija (religioznoeshatološke, obavijesne, socijalne, te ostvarivanje različitih razina značenja)⁶ karakteristična je za sve vizije, ali i za gotovo sve srednjovjekovne književne vrste.

I današnjemu čitatelju Tundalova se vizija otkriva kao sadržajno zanimljivo i književno vrijedno djelo.

1.4. Predmet našega proučavanja u ovome radu je *Tundalovo viđenje iz Lu-*

³ Za vizije u okviru problema žanrovske podjele i klasifikacije srednjovjekovne književnosti vidi: Hercigonja 1975, Dürriegl 1994, te osobito Dürriegl 1997.

⁴ Kritički latinski tekst te apokalipse izdao je Wagner u knjizi *Visio Tugdali. Lateinisch und altheutch*, Erlangen, 1882. Više o tome u Ivšić 1948:119–132.

⁵ To je argumentirano pokazao Ivšić (1948:129–131) usporedbom s jednom talijanskom verzijom (*La visione di Tantolo*, u P. Villari *Le antiche leggende e tradizioni che illustrano la Divina Commedia*, Pisa 1865:23–50), koju je izdao paralelno s verzijom iz *Luličeva zbornika*.

⁶ Dürriegl 1997:551.

liceva zbornika⁷. *Lulićev zbornik* sastavljen je od više dijelova i pisalo ga je više ruku, datira se negdje oko 1600, a nađen je u jednom ženskom samostanu u Trogiru. *Tundalovo viđenje* iz toga zbornika prvi je objavio Stjepan Ivšić⁸. Otprije je ta apokalipsa bila poznata po jednom krnjem tekstu koji je izdao Daničić⁹, prema latiničkome rukopisu s kraja 16. stoljeća u *Lucićevu Vartlu*, u kojem nosi naslov *Vidinja Tondalova*¹⁰. Kao *Govorenje od dobroga viteza Dundula* ta se legenda nalazi i u glagoljskom *Petrisovu zborniku* s kraja 15. stoljeća, iz kojega je Jagić¹¹ izdao njezin početak te je usporedbom ustvrdio da ta glagoljska verzija nije varijanta teksta iz *Vartla*, to jest da nisu prijepisi istoga prijevoda, nego je glagoljska verzija prevedena s latinskoga jezika. Potpun tekst iz Petrisova zbornika objavio je Vjekoslav Štefanić u prvoj knjizi iz edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*¹², a dijelove toga teksta “prenesene u suvremeni jezični standard” obavio je Stjepan Damjanović¹³.

Verzije iz *Vartla* i *Lulićeva zbornika* prijevodi su s talijanskoga jezika. No i između ta dva teksta ima toliko razlika da ih ne možemo smatrati prijepisima istoga predloška.¹⁴

1.5. Grafiju Tundalova viđenja, kao i ostalih hrvatskih latiničkih dopreporodnih rukopisa karakteriziraju višeznačnost i nejednoslovčanost mnogih grafema. Jednoslovčani i jednoznačni su grafemi za foneme /a/, /b/, /d/, /e/, /l/, /m/, /n/, /o/, /p/, /r/, /t/. Ostali fonemi označuju se ambigvitetnim jednoslovima (*c, g, i, s, u, f, z, x*), jednoslovom s podslovkom (*ç*), dvoslovima (*ch, gh, ij, gi, gl, gn, sc*) i troslovima (*chi, dgi, gli, gni*).

1.6. Književni jezik kojim je pisan ovaj tekst¹⁵ u osnovici je južnočakavski sa starijim i novijim te književnim i dijalektalnim jezičnim crtama. Od tipično

⁷ U bavljenju sintaksom ovoga teksta uzeli smo u obzir novu transkripciju prema rukopisu iz Arhiva HAZU (signatura I. b. 83.), koja je načinjena za potrebe izrade *Hrvatskoga rječnika do Marulića i njegovih suvremenika* (K. Štrkalj Despot).

⁸ Ivšić 1948:119–157.

⁹ Daničić 1872:110–118.

¹⁰ Suvremenije izdanje: *Petar Lucić, Vartal*, Književni krug Split, 1990, priredio, uvodom i bilješkama popratio te rječnik sastavio Nikica Kolumbić.

¹¹ *Archiv* 35, 1914:507–513.

¹² *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Zagreb 1969, str. 200–219.

¹³ *Hrvatska srednjovjekovna književnost*, Vinkovci 1998, str. 49–59.

¹⁴ Ivšić 1948:122.

¹⁵ Do početka sedamdesetih godina 20. stoljeća u proučavanju naše jezične povijesti držalo se da su stariji tekstovi vjerna slika govora određenoga kraja. Danas je takav stav sasvim napušten. Svaki je zapisani tekst odraz određenih književnojezičnih nastojanja i jezično je slojevit (starije i novije, književne i dijalektalne jezične crte, te utjecaji drugih književnih sredina). Jezik te

čakavskih fonoloških obilježja zapažamo: jaku vokalnost (*ča*, va 333r, *vazima-hu* 343r, ali redovito *gdi*, *meni*, *mnom*); refleks prednjojezičnoga nazala /ɛ / > /a/ iza palatala /j/ i /č/ (*jazik*, *počati*, *počah*, *zločastih*, *počalo*, ali ipak više potvrda ima za /ɛ / > /e/ u tim pozicijama: *često*, *zločestih*, *zločesta*, *poče*, *počeh*, *početi*...); devokalizirano /r̥ / > /ar/ (redovito: *milosardje*, *tarpiti*, *daržaše* itd.).

Ostale su (južno)čakavske fonološke značajke (koje nisu isključivo čakavske):

– ikavski refleks glasa *ě* u primjerima kao *dilo*, *misto*, *obid*, *zdila* i dr. uz samo jedan potvrđeni ekavizam (*sedoše* 2x); */d' / > /j/ (*grajani*, *izhojaše*, *naslajevaše se*, *pogarjevaše*, *razrejuje*, *izhojaše*, *osujuješ*); suglasnička skupina *čl-* (*človik*); rotacizam (suglasnik *r* od intervokalnoga *ž*: *moreš*, *more*, ali i *može*; u čestici *re* < *že* na kraju veznika, zamjenica i priloga: *jere*, *jure*, *nere*, *tere*, *dari*, *ništare*, *nikudare*, *godire*, *nekamore*), čuvanje dočetnoga *-l* (6 potvrda: *mogal*, *daržal*, *svital*, *anjel*, *Tondal*, *vesel*; ali ipak preteže *-l* > *-o* s 15 potvrda: *urazio*, *vidio*, *čuo*, *tarpio*, *živio*, *vratio*, *hajajo*, *kaštio*, *škandao*...); u participima je često *-l* > *-a* (5 potvrda: *smarza se*, *izubija*, *vidija*, *uliza*, *obeća*); prijelaz /k/ > /h/ (*hći*); */št' / > /šč/ (*tašču*, *tašćin*, *klišći*, *puščali*, *godišč*, *guščeric*, *joščće*...); -čt- > št (*štiti*, *poštenje*; i na granici riječi *zaš ti*); II. palatalizacija u nominativu pridjevskih množinskih oblika (*tolici*, *velici*, *slaci*); prejotacija (*jih*, *jim*, *jistina*, *jinim*); skupine *-jt-*, *-jd-* u infinitivu i prezentu prefiriranoga glagola *iti* (*pojti*, *projti*, *dojdu*, *dojdoše*, *najdoše*, *najde*, *pojdoše*, *dojdosmo*, *izajde*...); /ž/ na mjestu afrikate /ž/ (*sržba*); zamjena /o/ > /e/ u korijenskom morfemu (*teplina*); ispadanje završnoga konsonanta u suglasničkom skupu dvaju suglasnika s jednakim stupnjem napetosti (*slatkos*, *velikos*).

Potvrđeni su i adrijatizmi: prijelaz finalnoga nastavačnoga /m/ > /n/ (čest je, gotovo redovit u kosim padežima zamjenica: *jin*, *van*, *kin*, *tobon* te u 1. licu jednine nenaglašenog oblika pomoćnoga glagola biti: *san*, u instrumentalu pridjeva i imenica potvrđen samo u *većin veseljen*, *jačinton*, uz mnogo potvrda za *-m*: *velikom sržbom*, *velicim veseljem* itd.); zamjena primarnoga slijeda /ra/ > /rel/ (*ukredu*, *kreli*, *ukreo*, *ukresti*).

Ima potvrda za 1. lice prezenta na *-u*: *moļu*, *voļu*, *pokažu*, *mru*, ali *pristupin*; i za dualne oblike: *rugahote*, *dihote*, *oči človičji*.

književnosti je književni jezik sa svojom namjenom i svojom slojevitošću i ne može se izjednačiti ni s jednim dijalektom. (Malić 2004:LXIV).

Pisani jezik i govor uvijek se bitno razlikuju, i to osobito, osim u leksiku, i u sintaksi, koja i jest u ovome radu područje našega zanimanja. Usp. Večerka 1989:25: "Keine Schriftsprache stellt eine einfache und unmittelbare Reproduktion eine Mundart dar. Der Unterschied zwischen der Schriftsprache und der volkstümlichen Dialektsprache ist – ausser im Wortschatz – wesentlich und tiefgründend, gerade in der Syntax."

Bitna jezičnostilska karakteristika ovoga teksta, kao i gotovo svih latiničkih i glagoljskih tekstova toga doba jesu dvojnosti¹⁶: u Vjd. ž. r. *dušo – duše; ko – tko; metahu – mečahu; more – može; poča – poče; vim – znam; brez – prez; Tondal – Tonda – Tondao; katidra – katrida; matrimon – matrimonij* itd.

Takvim se paralelizmima i simetričnim alterniranjem fonoloških, morfoloških i leksičkih varijanata često izbjegava “monotonija susljednosti istih oblika”, a katkad se “strukturira ritamski obogaćena sekvenca u tekstu (koja opet na određen način odslikava binarnost piščeva svjetonazora).”¹⁷

2. Složene asindetske strukture

2.1. Teorijske i metodološke postavke

2.1.1. U istraživanju naših starih jezičnih spomenika jezični opisi nerijetko obuhvaćaju grafiju, glasove, oblike i leksik, dok je sintaksa zastupljena slabo ili nikako, a osobito su rijetki sintaktički opisi utemeljeni na najsuverenijim teorijama¹⁸. Postojanje asindetske zavisnosti dugo je bilo u našoj sintaktičkoj tradiciji prešućivano, pa i negirano, a rasprave o tom problemu još su na neki način aktualne u hrvatskome jezikoslovlju.

U ovome ćemo radu pokušati dati suvremen opis asindetskih složenih struktura u jeziku srednjovjekovne hrvatske apokalipse – *Tundalova viđenja*. Osim nove transkripcije izradili smo i korpus svih složenih struktura iz *Tundalova viđenja* (sindetskih i asindetskih), razvrstali ih prema načinima slaganja te tako dobili statističke podatke o brojnosti pojedinih vrsta slaganja u tekstu.

2.1.2. Prvi problem na koji nailazimo u pokušaju bavljenja rečenicom bilo kojeg od srednjovjekovnih tekstova bit će interpunkcija. Naime, srednjovjeko-

¹⁶ Usp. Hercigonja 1983:401. “Izbor iz izražajnih sredstava na morfološkom planu, alterniranja varijanata i dubleta postojećih u iznijansiranom spektru oblika od tradicionalno-književnih (cksl.) do onih koji se konstituiraju i supostoje (kao starija i kao mlada stanja) tijekom jezične evolucije na našem tlu, predstavljaju glagoljaškim piscima očito ekspresivno sredstvo za razbijanje jednoličnosti naracije koje oni vrlo funkcionalno uporabljaju.”

¹⁷ Hercigonja 1983:402.

¹⁸ Razlog tomu jest i to što dugo nismo imali suvremena sintaktičkoga priručnika. Pranj-ković (1988:3) govoreći o *Sintaksi* prof. Katičića ovako se izjasnio o dotadašnjim sintaktičkim priručnicima: “Ni s jednim od dosadašnjih priručnika sintakse hrvatskoga ili srpskoga jezika ne možemo biti zadovoljni: Maretićeva je sintaksa zastarjela, Lalevićeva je pretradicionalna, Stevanovićeva je, iako dosad najopširnija, više normativistička nego opisna, poglavlje posvećeno sintaksi u *Priručnoj gramatici* prije je uvod u opću sintaksu negoli sintaktički opis konkretnoga jezika, Minovića donosi malo novoga...”

vna se interpunkcija upotrebljavala na posve drukčiji način i po potpuno drukčijim kriterijima od današnjih i svako je današnje stavljanje interpunkcije, pa tako i naše, velikim dijelom proizvoljno.¹⁹ Kad je riječ o hipotaksi, onda problem interpunkcije nije toliko istaknut, ali ako govorimo o parataksi, osobito kad je riječ o implicitnoj koordinaciji²⁰, bilo kakvu statistiku moramo uzeti s velikom rezervom ili je čak zanemariti. Npr.

- *Kip ne biše vekši nego nijedna gora koju biše vidio, oči ne bihu kako ogañ gorući, usta ne toliko u široko da bi koliko da bi bila vele velika poļana. (334v)*

Tu smo rečenicu mogli transkribirati i kao tri zasebne rečenice, odijeljene točkom.

Mogli bismo pomisliti da postojanje veznika olakšava “brojenje” rečenica, ali često nije tako. Najfrekventnija riječ u tekstu jest *i*. Katkad je teško razlučiti radi li se o vezniku ili intenzifikatoru, a vrlo često upravo određeni način transkripcije uvjetuje pripadnost određenoj vrsti riječi. Npr.

- *Jedan građanin od rečenoga grada Koreta, mnogo bogat, budući se oženio, hoti voditi ženu svoju. I tako učini pir s velikom pripravom i sazva dosta grajani i mnogo ljudi iz inih mist, meu kimi bi zvan i Tondal. I kada pride dan od pira, svi ki bihu zvani dojdose na obid i umivši ruke sedose za sto. I kako biše donesene jizbine... (331r)*

Tekst je moguće i drukčije interpungirati. Jednako bi ispravno bilo i sve te rečenice transkribirati kao jednu jedinu (tada bi svaki istaknuti *i* bio veznik, gramatički konektor), kao što bi ispravno bilo i svaku od tih rečenica odijeliti točkom (tada bi svaki istaknuti *i* bio intenzifikator, intenzivni konektor). Različita interpunkcijska rješenja pri transkripciji ipak bitno ne mijenjaju status struktura unutar teksta. Koordinirani veznici naime ne unose bitne strukturne promjene u ustrojstvo dijelova, bez obzira na to funkcioniraju li kao gramatički konektori ili kao intenzivni konektori.²¹

¹⁹ Vidi Malić 1988:151.

²⁰ Termin smo preuzeli iz Pranjković 2002:138. “Pod implicitnom koordinacijom razumiju se sve vrste jukstapozicijski složenih struktura kod kojih među dijelovima nema odnosa sintaktičke obaveznosti, tj. kod kojih leksičko-sintaktička obilježja jednoga dijela nemaju za posljedicu nužnu nazočnost drugoga.”

²¹ Usp. Pranjković 2002:134. “Štoviše, gramatički konektori u najvećem broju slučajeva ne gube (i) osobinu “veznosti” kad postanu intenzifikatori. Ta im osobina samo prestaje biti primarnom. Emancipacijom se dakle gramatički konektori “degramatikaliziraju”, prestaju biti gramatička sredstva veze, a postaju prilozi (isticanja i veze). Takvi prilozi funkcioniraju kao rečenični (ili čak tekstni) prilozi.

Dakle, iako se pri transkribiranju teksta, kad je riječ o interpunkciji, često moramo povoditi za jezičnim “osjećajem”, koji se može bitno razlikovati od osobe do osobe, različita transkripcijska rješenja s obzirom na interpunkciju nisu sintaktički relevantna²² i teško mogu biti uzrokom pogrešnim sintaktičkim opisima i tipologizacijama.

2.1.3. Složene asindetske (juktaponirane) strukture u našem tradicionalnom pristupu rečenici²³ imenovale su se rečeničnim nizom, svrstavale u nezavisno složene i nisu se dalje opisivale ni tipologizirale, unatoč literaturi koja je mogla takav stav poljuljati²⁴ te očitim i funkcionalnim, i strukturnim, i semantičkim razlikama među rečenicama:

I tako veće za tri ure vazimahu ju klišći gvozdenimi, mećahu ju iz jedne peći u drugu... (343r)

i

Zač pisano jest: Pade jih na livu tvoju tisuća, a na desnu deset tisuć... (333r)

Dapače, bilo je i radikalnih stavova²⁵ o tome kako bezvezničke zavisnosti nema i ne može biti na sintaktičkoj razini²⁶.

²² I u suvremenim tekstovima juktaponirane složene strukture imaju u tome smislu drukčiji status u odnosu na sindetske strukture (osobito u odnosu na eksplicitnu subordinaciju). Dijelovi juktaponiranih struktura u načelu se lakše i češće emancipiraju u tekstu. Pranjković (2002: 131) takav način emancipacije imenuje nultom preoblikom, ističući kako se takvom preoblikom mijenja narav strukture, ali ta promjena nije “(formalno)sintaktički relevantna”, tj. njome se ne mijenja sintaktičko ustrojstvo dijelova, nego “način realizacije, aktualizacije”.

²³ Usp. npr. Brabec – Hraste – Živković 1952:152; Katičić 2002:164–169; Barić i dr. 1995:457–459; Peti 1979 b: 32 itd.

²⁴ Peškovskij 1928, Belošapkova 1967, Gligorov 1975, Pranjković 1993, Mrazović – Vučadinović 1990 itd.

²⁵ Vidi Babić 1990:12. Držimo da takvi isključivi stavovi nikako ne mogu biti pravi put u rješavanju ove problematike, jednako kao ni sustavno “prešućivanje” toga problema, koje se u našim sintaktičkim radovima često prakticiralo.

²⁶ Tu je tvrdnju argumentirano pobio Pranjković 2002:136. “Činjenica da je zavisnost juktaponiranih struktura uvjetovana (samo) leksičkosemantički ne znači da je ona sintaktički irrelevantna. Naprotiv, moglo bi se – samo na prvi pogled paradoksalno – ustvrditi da je to zapravo sintaktička zavisnost u pravom smislu te riječi jer je kod eksplicitne subordinacije zavisnost, pored ostalog, utemeljena i na morfološkim, a ne samo na “pravim” sintaktičkim sredstvima. Za juktapozicijski tip zavisnosti moglo bi se reći da je – bar onda kad je riječ o zavisnosti koju uvjetuju glagoli govorenja, mišljenja, osjećanja i sl. – po mnogo čemu analogan odnosu između glagola nepotpuna značenja (ili glagola s tzv. semantičkom nedovoljnošću, općenitošću i sl.) i njihovih dopuna.”

2.1.4. U ovome radu jukstaponirane strukture nećemo promatrati na takav način, a ni u sklopu tradicionalno shvaćene dihotomije koordinacija – subordinacija, niti ćemo ih tretirati kao treći član trodiobe, nego ćemo ih, povodeći se za Pranjkovićevim modelom²⁷, promatrati kao “strukture više razine, strukture koje na neki način prethode procesu diferencijacije, a koji (proces) vodi ili u eksplicitnu koordinaciju ili u eksplicitnu subordinaciju”.

2.1.5. Jukstapozicijske su one strukture kod kojih odnos među dijelovima nije gramatikaliziran (nije eksplicitan kao kod vezničkih struktura, nego implicitan), zato Pranjković postulira posebnu vrstu nezavisnosti (implicitna koordinacija) i posebnu vrstu zavisnosti (implicitna subordinacija).

Takvu podjelu složenih asindetskih struktura držimo utemeljenom te je slijedimo.

2.1.6. U bavljenju ovom problematikom često je isticano i na tekstovima dokazivano da je “bezvezje” starije i od koordinacije i od subordinacije²⁸ ili da se iz sveopće paratakse postupno razvijala hipotaksa²⁹. Belić (1954:228) takve pretpostavke odbija³⁰, a i mi smo skloni relativizirati istinitost i znanstvenu relevantnost takvih pretpostavki.

I Pranjković³¹ ističe kako su u starijim i najstarijim tekstovima jukstapozicija i koordinacija znatno češće nego u novijim i suvremenim te da je asindetsko slaganje i danas znatno češće u “konkretnijim načinima izražavanja, kao što je npr. izražavanje u okviru usmenog (narodnog) stvaralaštva ili razgovornog jezika (stila)”.

U *Tundalovu viđenju* eksplicitne koordinirane sastavne rečenice doista su brojne (121 potvrda), ali odnosnih (eksplicitnih subordiniranih) ima više (145 potvrda).³² Za jukstapozicijsko slaganje ima sveukupno oko 100 potvrda, od čega čak 80 primjera pripada upravnom govoru (implicitna subordinacija). Od ostalih tipova rečenica u nešto većem broju pojavljuju se još samo eksplicitne koordinirane suprotne (50 potvrda), eksplicitne subordinirane izrične³³ (33) i

²⁷ Vidi Pranjković 2002:128–131

²⁸ Peškovskij 1928:541; Pranjković 2002:114; Décsy 1987:111.

²⁹ Grickat 1975:64; Stecenko 1977:130–157.

³⁰ “Ovde uzgred da pomenem da su neki naučnici kao napr. Z. Klemensjević (...) pretpostavljali da su se od parataksičkih rečenica u složenoj rečenici, sa razvijenim ovakvim odnosima logičke zavisnosti, i razvile prave zavisne ili hipotaksičke rečenice. Ja to odbijam iako dopuštam da tako u maloj meri ili retko biva.”

³¹ Pranjković 2002:114.

³² Pralica (2003) u zaključku svojega istraživanja relativnih rečenica u religijskom diskursu uočava iznimnu frekventnost relativnih rečenica i u takvu tipu teksta. (Čak 30% svih rečenica iz razmatranoga korpusa sadrži jednu ili više relativnih rečenica.)

³³ U Pranjković 2001:64–69 te se rečenice nazivaju *kompletivnima*, vrlo su jasno i utemeljeno obrađene i tipologizirane.

uzročne (25), dok su svi ostali tipovi rečenica potvrđeni manje od 10 puta.

Statistika brojnosti potvrđuje za određeni tip slaganja u ovome tekstu ne ide dakle sasvim u prilog tvrdnjama iznesenima nešto ranije. Za eksplicitne koordinirane strukture doista ima mnogo potvrda u tekstu³⁴, ali jukstapozicija i nije osobito česta (kad izuzmemo upravni govor). Osim toga, iznimna brojnost relativnih rečenica upućuje na potrebu pomnijeg ispitivanja statusa eksplicitnih subordiniranih (osobito relativnih) rečenica u našim srednjovjekovnim tekstovima. Osobito zato što se u nekim recentnim radovima može naći podatak da je relativna rečenica najstariji tip zavisne rečenice u indoeuropskim jezicima.³⁵ Na samome početku jednoga od najvrjednijih spomenika rane hrvatske pismenosti, Bašćanske ploče, stoji struktura s relativnom rečenicom (*Az opat Držiha pisah se o ledině juže da Zvənimir...*), a nije nevažna ni činjenica da se npr. zamjenica i veznik *ki (koi)*, *ka (koja)*, *ko (koje)* u *Žičima svetih otaca* pojavljuje više od tisuću puta (u raznim oblicima), a to je vrlo blizu broju pojavnica veznika i intenzifikatora *i*.³⁶ Osim složenih struktura s relativnim rečenicama, u našim i drugim slavenskim najstarijim (pravnim) tekstovima osobito su česte i eksplicitne subordinirane pogodbene rečenice.³⁷

Možda bi trebalo ponovno razmotriti tvrdnje o navodnoj većoj “starosti” jukstapozicije i koordinacije od ostalih načina slaganja.³⁸ Svakako se ta pitanja mogu riješiti jedino tako da se provede analiza na većem korpusu srednjovjekovnih, pa i suvremenih tekstova. No i kad bismo pouzdano znali koji je od na-

³⁴ Pojava mnogostrukog ponavljanja veznika *i* poznata je u mnogim starim jezicima i naziva se *und-und stil* (Budagov 1965:336–337). Gomilanje veznika *i* Grickat (1971:93) tumači nepoznavanjem asindetskog nabiranja, što je kontradiktorno tezama o većoj starosti jukstapozicije od ostalih načina slaganja. Usp. Grickat 1971:93. “Za stari izraz je karakterističan i takav polisindeton za koji bi se moglo reći da se javlja usled nepoznavanja asindetskog nabiranja, mogućnosti ređanja sa napisanim ili bar podrazumevanim zarezom.”

³⁵ Kordić 1995:18; Kurzova 1981:62.

³⁶ Podaci iz Malić 1997: Rječnik.

³⁷ Za pravni diskurs korisni mogu biti podaci R. Katičića 1993:161–164. Na temelju usporedbe *Vinodolskoga zakona* i *Ruske pravde*, kneževskoga zakonika iz 11. stoljeća, Katičić rekonstruirao fragment praslavenskoga zakonskoga članka u njegovu izvornom jezičnom obliku (*a ... ubjety, to ... tьstity*). Stoga pouzdano pretpostavlja da “je ta *oznaka glavne rečenice u zavisnome pogodbenome sklopu, karakteristična za prvobitnu slavensku sintaksu, koja pri tome čuva indoevropski arhaizam*, uklonjena iz tradicionalnih ritmiziranih formulacija *Vinodolskoga zakona* tek razmjerno nedavno, vjerojatno pod utjecajem sintakse latinskih zakonskih i statutaranih tekstova”. (str. 164, kurziv K. Š. D.)

³⁸ Usp. Grickat 1975:64. “Taj razvoj pripada veoma davnim vremenima, tako da je, po našem mišljenju, samo uz određenu ogradu tačno kada se kaže da ‘razgovorni jezici nemaju razrađeneoblike složene zavisne rečenice, ukoliko ih ne podržava i ne unapređuje literarno-pismeni jezik’. U ranim epohama indoevropskih jezika hipotaksa verovatno zaista nije bila bogata, ali su neki njeni uopšteni modeli svakako već bili utvrđeni.”

čina slaganja “stariji”, nije jasno čemu bi, u okviru razmatranoga problema, takva argumentacija mogla poslužiti.

2.2. Implicitna koordinacija

2.2.1. Jukstapozicijski složene strukture kod kojih među dijelovima nema odnosa sintaktičke obaveznosti nazivaju se implicitnim koordiniranim strukturama.

Razgraničenje između implicitnih i eksplicitnih koordiniranih struktura temelji se u prvom redu na sredstvima veze (jukstapozicijsko povezivanje za implicitne te vezničko povezivanje za eksplicitne koordinirane strukture).

Eksplicitnim koordiniranim strukturama Pranjковиć smatra samo one strukture čiji su dijelovi povezani gramatikaliziranim sredstvima veze, tj. *koordiniranim veznicima* (a to su samo sastavni, rastavni i suprotni). Ostala sredstva veze ne smatra veznicima i zato strukture čiji su dijelovi povezani takvim elementima (leksičko-gramatičkim, leksičkim, propozicionalnim itd.) svrstava u asindetsku, implicitnu koordinaciju i naziva ih *tipiziranima*.³⁹

2.2.2. Pranjковиć implicitne koordinirane strukture s obzirom na strukturno-semantička obilježja dijeli na sastavne, suprotne i rastavne. Ta je podjela posve utemeljena i analogna podjeli eksplicitnih koordiniranih struktura.

2.2.3. Sastavne asindetske strukture

2.2.3.1. Sastavne asindetske strukture karakterizira odnos kopulativnosti u najširem smislu riječi, tj. odnos u kojem su dijelovi na bilo koji način u smisao-nom pa onda aposteriorno i u strukturnome skladu.⁴⁰ Pranjковиć sastavne asindetske strukture s obzirom na međusobni odnos dijelova strukture dijeli na: 1. sastavne u užem smislu, 2. uzročne, 3. posljedične, 4. pogodbene, 5. zaključne, 6. priključne, 7. vremenske i 8. mjesne.

³⁹ Tradicionalno su se takve tipizirane strukture (npr. s konektorima *zato, stoga, dakle, samo*) svrstavale u eksplicitne koordinirane strukture (isključne, zaključne i objasnidbene). Kako Pranjковиć još nije objavio tipologiju eksplicitnih koordiniranih ni subordiniranih rečenica, mi ćemo u svojoj tipologizaciji ipak slijediti tradiciju te ćemo proširiti ovako strogo ograničenje sindetskih struktura na one strukture čiji su dijelovi povezani i ostalim sredstvima veze, a ne samo koordiniranim veznicima, a asindetske strukture sužit ćemo samo na one strukture čiji su dijelovi “povezani” jednim od ovih rečeničnih znakova: dvotočkom, dvotočkom s navodnicima, točkom zarezom, crtom ili zarezom (usp. Peti 1979a:32). Tako ćemo isključne, zaključne i objasnidbene rečenice ipak promatrati u okviru eksplicitnih koordiniranih struktura. Za nedoumice u vezi s “nezavisnošću” eksplicitnih koordiniranih struktura vidi npr. Ajanović 1954 i Belić 1937.

⁴⁰ Pranjковиć 2002:145

2.2.3.2. Sastavne asindetske strukture u užem smislu u našem su tekstu najčešći način asindetskoga koordiniranoga strukturiranja. Strukture toga tipa rezultat su nizanja istovrsnih i istovrijednih dijelova. Npr.⁴¹

- *On stanovito svakomu pripravlaše dobro jisti, goste vazda imaše [s] sobom... (330r); I te takove stvari govoreći, nevoľna duša moja sta pristrašena, ne umijaše ča ino činiti, nego plakati... (331r);*

Upravo taj tip koordiniranoga asindetskoga strukturiranja pogodan je za stilsko nijansiranje teksta. Strukturni paralelizmi, koje nalazimo u ovome tekstu, čak i ovako izvađeni iz konteksta, svjedoče o prevoditeljevoj / prepisivačevoj pomniji oko rafiniranosti izraza:

- *Pridite, blagoslovljeni ocem mojim, pridite i primite kraljestvo... (346v)*
- *Pristupi i pogledaj, poslušaj i vij... (347v)*
- *To su oni sveti ki su pobijeni za v[ir]u Božju, ki su pušćali ovi svit ter su se obraćali na službu Božju i ki su tarpili straha i nevoľe ž[ive]ći umiľeno i pravedno prid Bog[om]. (347r)*

Osobito je u tome smislu zanimljiva ova struktura⁴²:

- *Gdi je sada tvoja jakost? Gdi je uľudna mladost tvoja? Gdi je raskošno življenje? Gdi je nedostojni smih tvoj? Gdi je bludno pogledanje? Gdi je hinbeno blago? Gdi je tovarišтво? Gdi su ruke? Gdi su pisme? Gdi su zvoňenja? Gdi su tanci tvoji? (332 r)*

2.2.3.3. Od ostalih sastavnih asindetskih struktura u tekstu je potvrđena još jedna struktura kojoj su dijelovi u uzročno-posljedičnom odnosu.

- *Zato ufaj i usili se, još ćeš nič malo muk tarpiti. (332v)*

2.2.4. Suprotne implicitne koordinirane strukture

Suprotne implicitne koordinirane strukture su one strukture kojima su dijelovi na bilo koji način nepodudarni, u kakvu strukturnom ili smisaonom neskladu.⁴³

U *Tundalovu viđenju* suprotna asindetska je samo jedna struktura:

⁴¹ Vidi i primjere u poglavljima 2.1.2 i 2.1.3.

⁴² Na ovaj način transkribirana, ta struktura dakako nije implicitna koordinirana, ali treba imati na umu da se ona sasvim legitimno mogla transkribirati i kao takva, pa je stoga, a i zbog njezine ilustrativnosti, ovdje donosimo.

⁴³ Pranjković 2002:145.

- *Ne pristrašaj se, imaj ufanje u Boga... (343v)*

2.2.5. Rastavne implicitne strukture

Rastavne implicitne strukture i inače su neusporedivo rjeđe od sastavnih i suprotnih, a u našem ih tekstu uopće nema. Odnos disjunktivnosti u znatno je većoj mjeri diferenciran nego odnos sastavnosti i suprotnosti i zato se obično eksplicira.⁴⁴

U *Tundalovu viđenju* ni eksplicitne rastavne rečenice nisu osobito brojne; potvrđene su tek dvije takve konstrukcije. Odnos disjunktivnosti, bilo eksplicitan, bilo implicitan, i inače je rijedak u našim srednjovjekovnim tekstovima.

2.2.6. Zaključno možemo reći da implicitne koordinirane strukture nisu osobito brojne u *Tundalovu viđenju* i gotovo sve izražavaju odnos sastavnosti u užem smislu.

2.3. Implicitna subordinacija

2.3.1. Postojanje bezvezničke zavisnosti dugo je i dosljedno negirano ili prešućivano u našoj sintaktičkoj tradiciji.⁴⁵

Bilo je naznaka i drukčijega pristupa asindetskim strukturama (npr. Grickat 1971:92. “Asindetsko uobličjenje, koje formalno liči na obično parataksičko ređanje, ponekad u starom jeziku sadrži takođe hipotaksičku nijansu.”). Ograda “u starom jeziku”, te za utemeljen sintaktički opis nejasna i neprecizna formulacija “hipotaksička nijansa” svjedoče o tome da su se sintaktičari morali susretati s problemom bezvezničke zavisnosti, ali se, vjerojatno zbog nepostojanja tradicije takva promišljanja, nisu “usudili” jasno artikulirati svoje stavove. Osamdesetih i devedesetih godina (Pranjковиć, Mrazović – Vukadinović) mijenja se sintaktički pristup jukstapozicijskim strukturama.

2.3.2. Pranjковиć je problem zavisnosti dijelova jukstaponirane strukture dosad najiscrpnije obradio. On implicitnim subordiniranim strukturama smatra one asindetske strukture koje karakterizira osobita vrsta sintaktičke obaveznosti (obavezna nazočnost) jednog od dijelova (u pravilu drugoga). Ta je obaveznost uvijek uvjetovana leksičkosemantički, a katkada i funkcionalnosintaktički.⁴⁶

⁴⁴ Pranjковиć 2002:145.

⁴⁵ Vidi bilj. 12 i 13. U vezi s prešućivanjem ne samo asindetske zavisnosti nego asindetskoga slaganja uopće ilustrativan je članak *Pristup analizi složene rečenice* (Derossi 1968).

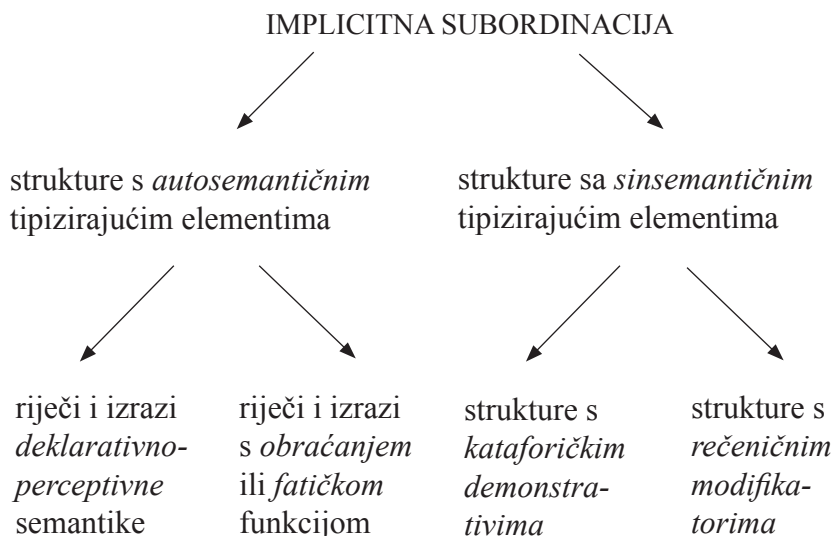
⁴⁶ Pranjковиć 2002:178.

2.3.3. Implicitne subordinirane strukture uvijek su dvodijelne. Obično prvi dio sadrži “kakav kataforički element s visokim stupnjem semantičke i/ili sintaktičke predikcije koji najavljuje, prognozira, zahtijeva nazočnost drugoga dijela strukture”. Npr.

▪ *Moļu te, reci mi...*

Prvi dio (*moļu te*) navedene strukture kataforički je element koji “prognozira” nazočnost drugoga dijela strukture (*reci mi*). Drugi je dio strukture slobodan, što znači da su kataforički (tipizirajući, prognozirajući) elementi konstantna obilježja implicitnih subordiniranih struktura. Zato je opravdana Pranjkovićeva tipologizacija implicitnih subordiniranih struktura upravo s obzirom na tipizirajuće elemente u njima.

2.3.4. S obzirom na to pojavljuje li se u prvom (kataforičkom, tipizirajućem) dijelu strukture autosemantična (obično glagolski oblici ili izrazi deklarativno-perceptivne semantike ili obraćanja, uzvici, pozdravi, zaklinjanja i sl.) ili sinsemantična riječ (obično demonstrativi i rečenični prilozi ili modalno-ocjenski izrazi), Pranjković razlikuje: strukture s autosemantičnim tipizirajućim elementima i strukture sa sinsemantičnim tipizirajućim elementima.⁴⁷

⁴⁷ Pranjkovićeva tipologizacija vrlo je detaljna. Mi ćemo u obradi implicitne subordinacije u *Tundalovu viđenju* uzeti u obzir samo distinkcije relevantne za jezik toga rukopisa. Za detaljniju tipologizaciju vidi Pranjković 2002:178–211.

2.3.5. Strukture s autosemantičnim tipizirajućim elementima

2.3.5.1. Kako smo već spomenuli, dvije su skupine riječi i izraza koje se obično pojavljuju u autosemantičnim tipizirajućim elementima implicitnih subordiniranih struktura, i to:

- riječi i izrazi deklarativno-perceptivne semantike (riječi sa značenjem govorenja, mišljenja, opažanja, osjećanja, voljnosti i sl.)
- riječi i izrazi s obraćanjem ili fatičkom funkcijom (obraćanja, uzvici, pozdravi, zakletve i sl.)

2.3.5.2. U *Tundalovu viđenju* vrlo su česti autosemantični tipizirajući elementi i jedne i druge skupine.

Kad je u prvome dijelu implicitne subordinirane strukture riječ ili izraz deklarativno-perceptivne semantike, takva struktura može biti ili **izjavna** ili pak **struktura s upravnim govorom**.

2.3.5.3. Izjavne implicitne subordinirane strukture u našem su tekstu relativno česte. Autosemantični tipizirajući element u njima obično je glagol govorenja s kojim drugi dio ostvaruje tijesan (objektni) odnos. Npr.

- *Reci mi, gospodine, ima li svaka duša ove muke patiti. (333r); Reci mi, moj gospodine, kako ću proći ja ovim putem, gdi vidim toliko djavlov... (333v); Reci mi, gospodine, hoću li i ja tarpiti ove muke. (333v); Reci mi, moj gospodine, tko će me učuvati od ovoga puta. (333v)*

Takve strukture, s imperativom u prvom tipizirajućem dijelu, na neki način uvjetuju pojavljivanje upitne forme u drugome dijelu. S druge pak strane, ako se u prvom, tipizirajućem dijelu nađe element zahtjevne semantike (savjet, molba, preporuka, poticaj, nagovor i sl.), drugi će dio strukture biti imperativna rečenica. Npr.

- *Moļu te, reci mi ča su učinile ove duše...*

U ovoj rečenici imamo strukturu s elementom zahtjevne semantike (*moļu te*), koja uvjetuje imperativnu formu drugoga dijela (*reci mi*), a taj drugi dio ujedno je opet tipizirajući element (glagol govorenja u imperativu) koji uvjetuje upitnu formu u trećem dijelu.

Iako je imperativna konstrukcija tipizirajućeg elementa, i to u kombinaciji s obraćanjem, u tekstu najčešća (kako se vidi iz primjera), ima i drugih glagolskih oblika. Npr.

- *Zač pisano jest: Pade jih na livu tvoju tisuća, a na desnu deset tisuć... (333r)*

2.3.5.4. Izjavne implicitne subordinirane strukture česte su u tekstu, ali strukture s upravnim govorom⁴⁸ izrazito su brojne i jedan su od načina slaganja rečenica u *Tundalovu viđenju* s najviše potvrda (Čak 80! Brojnije su samo eksplisitne koordinirane sastavne i eksplisitne subordinirane relativne, i jedne i druge s više od stotinu potvrda.).

Navest ćemo samo nekoliko primjera:

- *Pogarjevaše uboge i, ako ki kada od nje prošaše almuštvo, on jih odgoñaše i lućaše pse za nima govoreći jim: “Voļu psom varći nego vama dati!” (330v)*
- *I kako dojde, reče mi: “Bog s tobom, Tondale!” (332r)*
- *Videći tada duša moja toliko prilipa mladića, lipšega zajisto neg sam nigdar vidio nijedno stvorenje, i da me pozdravi zovući imenom mojim, i za velik strah i za veliko veselje ko imah vidivši anjela, i plaćući rekoh: “Jao meni, gospodine i otče moj! Obujale me su gorčine i bolizni i muke paklene.” (332v);*
- *A anjel mi odgovori i reče: “O, zala i neharna dušo, sada li me otcem i gospodinom zoveš, a kada me imaše pri sebi u družbi i na straži svojoj, nigdar me tako ne zazva, ni mi takoga poštenja učini ričju ni stvarju!” (332r)*
- *A on joj odgovori: “Od potrebe je da greš, neka ti pokažu gorke i neizmirne muke paklene v kih su svi oni ki živiše raskošno, ne obslužiše zapovidi Božje, da budeš umiti pravlati pokle se vratiš u tilo tvoje.” (333r)*

Konstrukcije s upravnim govorom uvijek su dvočlane (kao i izjavne). Iz primjera se lako može uočiti srodnost konstrukcija s upravnim govorom i izjavnih konstrukcija. Ta je sličnost najvidljivija po tome što i uvodni dio konstrukcije s upravnim govorom uključuje element izjavne semantike (*reče, odgovori, govoreći*, itd.), a drugi dio i konstrukcije s upravnim govorom i izjavne strukture ima prema prvome zavisano, objektno odnošenje.

Uvodni dio strukture s upravnim govorom u srednjovjekovnim tekstovima često sadržava dva glagola govorenja (Npr. *reče govoreći, odgovori i reče, govori i reče*).⁴⁹ U *Tundalovu viđenju* redovito dolazi *odgovori i reče*.

⁴⁸ Za razliku između izjavnih implicitnih subordiniranih struktura i struktura s upravnim govorom vidi Pranjković 2002:186

⁴⁹ Usp. npr. u Fancev 1925:109–124: “Kada to sveta Mare reče, jedan, ki ju fruštaše, noj reče govoreći...” U *Muci svete Margarite* (rukopis u Arhivu HAZU. Sign. I-a-44): “I ču se glas Božji di govori i reče...”. U *Plaču Blažene Dive Marije* (rukopisu u Arhivu HAZU. Sign. I-a-25): “Jivan poča govori i reče jej...” Itd.

- *A ona odgovori i reče: “Ajme, gospodine moj, ako ti budeš hoditi sprida... (333r); A anjel mi odgovori i reče: “O, zala i neharna dušo! (331v); A on joj odgovori i reče: “Ovi dolac jest misto i stanje oholih, ki se u život svoj...” (334v)*

2.3.5.5. Kako smo već spomenuli, u prvome dijelu implicitne subordinirane strukture može biti i riječ ili izraz s obraćanjem⁵⁰ ili fatičkom funkcijom (uzvici, pozdravi, zaklinjanja, proklinjanja, psovke i sl.). Takvi izrazi uglavnom označuju uspostavljanje kontakta sa sugovornikom ili pozivanje na komunikacijski čin.

U *Tundalovu viđenju* vrlo je obično da se u prvome dijelu implicitne koordinirane strukture kombiniraju i izrazi s obraćanjem i izrazi s fatičkom funkcijom, osobito uzvici. Npr.;

- *O, zločesta duše... (331v); Jao meni, gospodine i otče moj... (332r); Ajme, gospodine... (332r); Ajme, gospodine moj... (333r); O, zala i neharna dušo! (332r); O, nevoľna duša moja... (331r); O, zločesta i prokleta dušo... (335v); O, dragi gospodine... (342r) itd.*

2.3.5.6. Izrazima s obraćanjem ili fatičkom funkcijom vrlo su bliske upitne i imperativne konstrukcije. To je i razumljivo jer se i pitanjem i imperativom uspostavlja izravan kontakt sa sugovornikom, jednako kao obraćanjem ili riječima i izrazima s fatičkom funkcijom. Stoga u tekstu nalazimo mnogo potvrda za rečenice u kojima se ta četiri elementa (obraćanje, fatički izrazi, imperativ, pitanje) na različite načine kombiniraju.

- *Reci mi, gospodine, hoću li ja tarpiti ove muke. (333v); Gospodine, bismo li kako mogli svaršiti put naš? (335r); Reci mi, moj gospodine, tko će me učuvati od ovoga puta. (333v); Ajme, gospodine, ča mi tako govoriš? (332v); Spomeni se, nevoľna dušice... (342v); Reci mi, gospodine, ima li svaka duša ove muke patiti. (336r)*

Vrlo je čest ovaj redosljed: uzvik s fatičkom funkcijom (*o*) – obraćanje – pitanje. Npr.

- *O, zala i neharna dušo, sada li me otcem i gospodinom zoveš... (332r); O, zločesta i prokleta dušo, tko te tote privede? (335v); O, dragi gospodine, pomoz me... (342r); O, dragi gospodine, jošće li ćemo kroz ku muku projti? (342v) itd.*

⁵⁰ Zašto se govori o terminu strukture s obraćanjem, a ne strukture s vokativom vidi u Pranjković 2002:191.

2.3.5.7. Uzvici i obraćanje vrlo su slični po svojim sintaktičkim ulogama: zasebni su dijelovi složenih struktura, pretpostavljaju još jedan dio strukture, a s njim nisu u izravnoj sintaktičkoj vezi i označavaju uspostavljanje kontakta sa sugovornikom. U *Tundalovu viđenju* potvrđena su dva uzvika kojima se izražava emocionalno stanje (*jao*, *ajme*) te jedan s fatičkim značenjem, koji je, kako je vidljivo iz naprijed navedenih primjera, vrlo čest (*o*). Za uzvične demonstrative ima tek jedan primjer:

Evo, Tondale, oni, kojega si se svita daržal... (332v)

2.3.5.8. Uzvici *jao* i *ajme* u ovome tekstu “regiraju” se s drugim dijelovima struktura⁵¹. (Npr. *jao meni*; *jao i teško meni*.) U našem tekstu nema primjera za uzvike u postpoziciji ili interpoziciji, svi su u prepoziciji⁵².

2.3.5.9. Vrlo srodni naprijed razmatranim strukturama u sintaktičkom smislu jesu pozdravi, zakletve, proklinjanja, psovke itd. (Zasebni su dijelovi složenih struktura, pretpostavljaju još jedan dio strukture, a s njim nisu u izravnoj sintaktičkoj vezi, označavaju uspostavljanje kontakta sa sugovornikom ili izražavanje osobnoga stava prema sugovorniku.) U tekstu često dolaze s obraćanjima i/ili uzvicima. Npr.

- *Bog s tobom, Tondale! (332r); O, dragi gospodine, za slavno ime Božje, komu se anjeli klañaju, a djavli straše, ne hodimo tamo! (343v); Slava tebi, Oče! Slava tebi, Sinu! Slava tebi, Duše Sveti! (346r); Slava Tebi, Gospodine, kraļu vične slave! (346v)*

2.3.6. Strukture sa sinsemantičnim tipizirajućim elementima

2.3.6.1. Od sinsemantičnih tipizirajućih elemenata u prvome dijelu strukture dolaze kataforički demonstrativi ili rečenični modifikatori.

2.3.6.2. Kataforički demonstrativi u *Tundalovu viđenju* ne dolaze samostalno, nego uvijek uz glagole govorenja. Npr.

- *A djavli, videći da ne mogu izvaršiti protiva ñoj, počaše vapiti suprotiva Bogu po ovi način govoreći: “O, Bože, ti nisi pravedan, nere vele krudel...” (332v)*

2.3.6.3. Od rečeničnih modifikatora u našem je tekstu potvrđen samo koncesivni rečenični modifikator⁵³ *ništar mañe* (‘ipak’):

⁵¹ Usp. Pranjković 2002:196.

⁵² Uzvicima prepozicija i jest načelno svojstvena. Postpozicija i interpozicija mnogo su rjeđe i stilski markirane. Vidi Pranjković 2002:197.

⁵³ Za klasifikaciju rečeničnih modifikatora v. Ivić 1978 i Pranjković 2002:205–206.

- **Ništár mañe**, za nauk i pobojšanje onih ki budu štiti ovo pismo da bi ne došli u one muke, nikoliko ću reći od onoga ča vidi i tarpi duša moja.

2. Zaključak

U ovome smo radu dali opis asindetskih složenih struktura u srednjovjekovnoj apokalipsi, *Tundalovu viđenju* iz Lulićeva zbornika (zbornik je pronađen u Trogiru, datiran je oko 1600.).

U našem tradicionalnom sintaktičkom pristupu složene jukstaponirane strukture imenovala su se rečeničnim nizom i nisu se dalje opisivale ni tipologizirale. Stavovi oko (ne)postojanja bezvezničke zavisnosti bili su prilično radikalni (Babić 1990), unatoč bogatoj sintaktičkoj literaturi koja je takve stavove mogla temeljito poljuljati (Peškovskij 1928, Belošapkova 1967, Gligorov 1975, Mrzović – Vukadinović 1990, Pranjković 1993).

Kako kod jukstaponiranih struktura ni nezavisan ni zavisna odnos među dijelovima strukture nije gramatikaliziran, Pranjković nezavisna odnos dijelova jukstaponirane strukture naziva implicitnom koordinacijom, a odnos zavisnosti među dijelovima jukstaponirane strukture naziva implicitnom subordinacijom. Ako je odnos među dijelovima složenih struktura gramatikaliziran, onda je riječ o eksplicitnoj koordinaciji (nezavisno složene rečenice u tradicionalnome sintaktičkom pristupu) ili o eksplicitnoj subordinaciji (zavisno složene rečenice u tradicionalnome sintaktičkom pristupu).

Istraživanje je pokazalo da su u *Tundalovu viđenju* najbrojnije eksplicitne subordinirane relativne (145 potvrda) i eksplicitne koordinirane sastavne (121 potvrda). Takva brojnost relativnih rečenica upućuje na potrebu detaljnijeg ispitivanja njihova statusa u našim srednjovjekovnim tekstovima te ide u prilog tezi koju iznose Kurzova 1981 i Kordić 1995 da je relativna rečenica najstariji tip zavisne rečenice u indoeuropskim jezicima. Osim složenih struktura s relativnim rečenicama potvrđene su u velikom broju u našim i drugim slavenskim (pravim) tekstovima eksplicitne subordinirane pogodbene rečenice. One su “karakteristične za prvobitnu slavensku sintaksu, koja pri tome čuva indoevropski arhaizam” (Katičić 1993). Možda bi stoga trebalo ponovno razmotriti tvrdnje o navodnoj većoj “starosti” jukstapozicije i koordinacije od ostalih načina slaganja, iako je relevantnost tih tvrdnji za ovdje iznesenu problematiku upitna.

Asindetskih struktura ima ukupno 100, a najviše potvrda ima za implicitnu subordinaciju – upravni govor (80). Upravni govor inače je iznimno brojna u srednjovjekovnim tekstovima. Obavezna nazočnost drugoga dijela strukture s upravnim govorom (i drugih implicitnih subordiniranih struktura) ne ide u pri-

log tezama o nepostojanju bezvezničke zavisnosti. Za implicitne subordinirane strukture s upravnim govorom u srednjovjekovnim tekstovima karakteristično je da u prvome dijelu strukture dolaze obično dva glagola govorenja (npr. *reče govoreći, odgovori i reče, govori i reče*).

Implicitne subordinirane strukture uvijek su dvodijelne, a karakterizira ih osobita vrsta sintaktičke obaveznosti (obavezna nazočnost) jednoga od dijelova strukture (u pravilu drugoga). Prvi je dio strukture obično tipiziran i sadrži kataforički element koji najavljuje, prognozira ili zahtijeva nazočnost drugoga dijela strukture (npr. *Možu te, reci mi...*). Upravo prema naravi toga kataforičkog elementa u prvome dijelu strukture implicitne subordinirane strukture dijele se na one s autosemantičnim (upravni govor i izjavne strukture) i one sa sinsemantičnim tipizirajućim elementima (kataforički demonstrativi i rečenični modifikatori). U tekstu smo našli potvrde za sve navedene strukture.

Među dijelovima implicitnih koordiniranih struktura, za razliku od implicitnih subordiniranih, nema odnosa sintaktičke obaveznosti. Pranjković implicitne koordinirane strukture dijeli na sastavne, rastavne i suprotne. Takva je tipologizacija, kako se pokazuje i na našem tekstu, utemeljena i analogna tipologizaciji eksplicitnih koordiniranih struktura u tradicionalnoj gramatici.

Minimalne razlike u teoriji i metodologiji sinkronijskog opisa asindetskih struktura u srednjovjekovnom *Tundalovu viđenju* i opisu suvremenoga jezičnog stanja navode na pomisao da se u tom području sintakse od najstarijih tekstova do danas nisu dogodile bitne promjene s obzirom na ustrojstvo složene rečenice, nego samo s obzirom na frekventnost uporabe pojedinih načina slaganja.

Vrela:

Tundalovo viđenje, Lulićev zbornik, ARHIV HAZU, signatura I. b. 83

Muka svete Margarite, ARHIV HAZU, signatura I. a. 44

Plač Blažene Dive Marije, ARHIV HAZU, signatura I. a. 25

Literatura:

AJANOVIĆ, MUSTAFA 1954. "Nezavisno" složene rečenice i odnos prostih rečenica u njima. *Naš jezik*, V, 3–4, 5–6, 7–8, 134–147, 206–221, 278–292.

BABIĆ, STJEPAN 1990. O tzv. bezvezničkim zavisnim rečenicama. *Wiener slavistische hes Jahrbuch*. Ergenzunsband VIII: 7–12, Wien.

BELIĆ, ALEKSANDAR 1937. O složenim rečenicama i srodnim pojavama. *Naš jezik*, V, 7–8, 9–10, 227–234, 297–305.

- BELOŠAPKOVA, VERA 1967. *Sovremenyj russkij jazyk*. Moskva.
- BRABEC, IVAN; MATE HRASTE; SRETEN ŽIVKOVIĆ 1970. *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb.
- BUDAGOV, RUBEN 1965. *Vvedenie v nauku o jazyke*. Moskva.
- DÉCSY, GYULA 1987. *A Select Catalog of Language Universals*. Indiana: Bloomington.
- DEROSI, ZLATA 1968. Pristup analizi složene rečenice. *Jezik* 15, 138–143.
- DMITRIEV, PETR ANDREEVIČ 1966. *Očerki po sintaksisu serbochorvatskogo jazyka*. Leningrad.
- DMITRIEV, PETR ANDREEVIČ 1975. Ob odnoj tendencii v razvitii sintaksisa serbochorvatskogo jazyka. *Vestnik Leningradskogo universiteta*, 116–121.
- DÜRRIGL, MARIJA ANA 1994. *Genološke i poetološke odrednice hrvatskoglagoljskih vizija i prenja*, doktorska disertacija. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- DÜRRIGL, MARIJA ANA 1997. Problematika žanrova u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti na primjeru hrvatskoglagoljskih vizija. *Zbornik radova Prvoga hrvatskoga slavističkog kongresa*. Zagreb.
- FANCEV, FRANJO 1925. Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame. *Nastavni vijesnik* 33, 109–124.
- FALIŠEVAC, DUNJA 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb.
- GLIGOROV, ILIJA 1975. Asindetskata hipotaksa vo makedonskiot jazik. *Makedonski jazik* 26, 129–149.
- GRICKAT, IRENA 1971. *Aktuelni jezički i tekstološki problemi u starim srpskim ćirilskim spomenicima*. Beograd.
- GRICKAT, IRENA 1975. *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*. Beograd.
- HERCIGONJA, EDUARD 1975. Srednjovjekovna književnost. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, Zagreb.
- HERCIGONJA, EDUARD 1983. Iz radova na istraživanju stilematike i sintakse proze 15. st. *Nad iskonom hrvatske knjige*, 395–439.
- IVIĆ, MILKA 1961. O pojavama sintaksičke obaveznosti. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 6.
- IVIĆ, MILKA 1978. O srpskohrvatskim rečeničnim priložima. *Južnoslovenski filolog* 34, 1–16.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1948. Tundalovo viđenje iz Lulićeva zbornika. *Starine* 41, 119–157.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb.
- KAPETANOVIĆ, AMIR 2003. Jezične značajke i leksikografska obrada fra Ivano-

- ve “Filomene” iz XVII. stoljeća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 131–157.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1993. *Uz početke hrvatskih početaka*. Split.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1998. *Litterarum studia*. Zagreb.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb.
- KORDIĆ, SNJEŽANA 1995. *Relativna rečenica*. Zagreb.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ 1998. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd i Srbije.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ 1997. Parataksičke i hipotaksičke odnosne rečenice. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 40/1, 49–61.
- KURZOVÁ, HELENA 1981. *Der Relativsatz in den indoeuropäischen Sprachen*. Hamburg.
- LALEVIĆ, MIODRAG 1951. *Sintaksa srpskog jezika*. Beograd.
- LE GOFF, JACQUES 1993. Učeni i pučki aspekti putovanja u onostrano u srednjem vijeku u *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb.
- LESKIEN, AUGUST 1914. *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*. Heidelberg.
- MALIĆ, DRAGICA 1996. Iz sintakse “Žića svetih otaca”. *Croatia – Prinosi proučavanju hrvatske književnosti (Hercigonjin zbornik)* 42,43,44, 237–248.
- MALIĆ, DRAGICA 1997. *Žića svetih otaca – Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb.
- MALIĆ DRAGICA 2004. Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća). *Stari pisci hrvatski* 43.
- MARETIĆ TOMO 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Dje-la JAZU 9. Zagreb.
- MARETIĆ, TOMO 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- MARETIĆ, TOMO 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb.
- MINOVIĆ, MILIVOJE 1987. *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika*. Sarajevo.
- MRAZOVIĆ, PAVICA; ZORA VUKADINOVIĆ 1990. *Gramatika srpskohrvatskoga jezika za strance*. Novi Sad.
- PEŠKOVSKIJ, ALEKSANDR MATVEEVICZ 1928. *Russkij sintaksis v naučnom osveščenii*. Moskva – Leningrad.
- PETI, MIRKO 1979a. *Predikatni proširak*. Zagreb.
- PETI, MIRKO 1979b. Pristup sintaksi višestruko složene rečenice. *Rasprave Za-*

- voda za jezik 4–5, 31–41.
- PRALICA, DEJAN 2003. Relativna klauza u religijskom diskursu tipa poslanica. *Prilozi proučavanju jezika Odseka za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 34.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1988. Nešto napomena o Sintaksi prof. Katičića. *Jezik* 36, 3–8.
- PRANJKOVIĆ, IVO 1990. Složene strukture u nekim od novijih sintaktičkih istraživanja. *Jezik* 37/4, 97–103.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2002. *Hrvatska skladnja, Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2001. *Druga hrvatska skladnja, Sintaktičke rasprave*. Zagreb.
- RADOVANOVIĆ, MILORAD 1990. *Spisi iz sintakse i semantike*. Novi Sad.
- SILIĆ, JOSIP 1984. *Od rečenice do teksta. Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnoga jedinstva*. Zagreb.
- STECENKO, A. N. 1977. *Istoričeskij sintaksis ruskogo jazyka*. Moskva.
- STEVANOVIĆ, MIHAILO 1991. *Savremeni srpskohrvatski jezik: Sintaksa*, knj. 2. Beograd.
- STROHAL, RUDOLF 1928. *Gramatika današnjega hrvatskoga književnoga jezika*, II. dio: *Sintaksa*. Zagreb.
- VEČERKA, RADOŠLAV 1989. *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax*. Freiburg.

The compounded structures without conjunctions in the Croatian “Vision of Tondal” (Tundalovo viđenje)

Summary

The introducing part of the paper emphasises issues of the origin and the Croatian adaptation of the medieval vision of the Irish knight Tondal. The most important information on the graphic, orthographic and linguistic characteristics of the *Tundalovo viđenje* from *Lulićev zbornik* are provided. In the central part of the paper we are analysing compounded structures without conjunction in this text.

Ključne riječi: Tundalova vizija, Lulićev zbornik, hrvatski jezik 15. stoljeća, složene strukture, asindetske strukture, koordinacija, subordinacija

Key words: Vision of Tondal, Lulić's codex, Croatian language of 15th century, compounded structures, structures without conjunction, co-ordination, subordination